

En kulturhistorisk vandring - Rundt om Gagga-stykket.



”Livet må leves forlæns, men forstås baglæns” sagde Danmarks gennem tiderne største tænker, filosofen Søren Kierkegaard, og det samme må historien.

Afhængig af om man vil beskrive den nyere tids historie eller den ældgamle historie, så er der forskellige værktøjer, man kan gøre gavn af. Den letteste måde at forholde sig til historien er studiet af skriftlige overleveringer, men jo længere man kommer tilbage i tiden, jo mindre tilgængeligt materiale.

Kirkebøgerne er det sted, man skal hente oplysninger om verdslige forhold i middelalderen, og **runesten** er vor civilisations første objektive meddelelsesmiddel til områdets eftertid, idet fortolkningen af billederne i de endnu ældre **helleristninger** i høj grad kan være subjektiv.

Arkæologer fortolker og visualiserer ud fra menneske efterladte fund i jorden, **palæontologer** forklarer dyr og planters leveformer og **geologer** de altdominerende omvæltninger på denne jord, længe, længe før menneskets entré.

Oplevelsescentret **NaturBornholm** er bygget så at sige på “tærsklen til Europa”, og placeringen er særdeles velvalgt, idet den såkaldte ”forkastning” på Klintebakken, der markerer den sydligste manifestation i den såkaldte fennoskandiske randzone er en international kendt lokalitet i geologisk lærde kredse.



"Th" midt i flokken af 1. m'ere i august 1936

Men, der er også kulturhistorisk værdifulde ting at fortælle om denne del af Bornholm - i det område, den navnkundige Aakirkebylærer **Thorvald Sørensen** åbnede datidens unge menneskers øjne for det store i det små.

Mange af nutidens lidt ældre bornholmere husker stadig med hvilken varme og engagement kunne stå nede på Klintebakken og fremsige:

"Se børn, her slutter Skandinavien, og dernede ligger en gammel havbund".



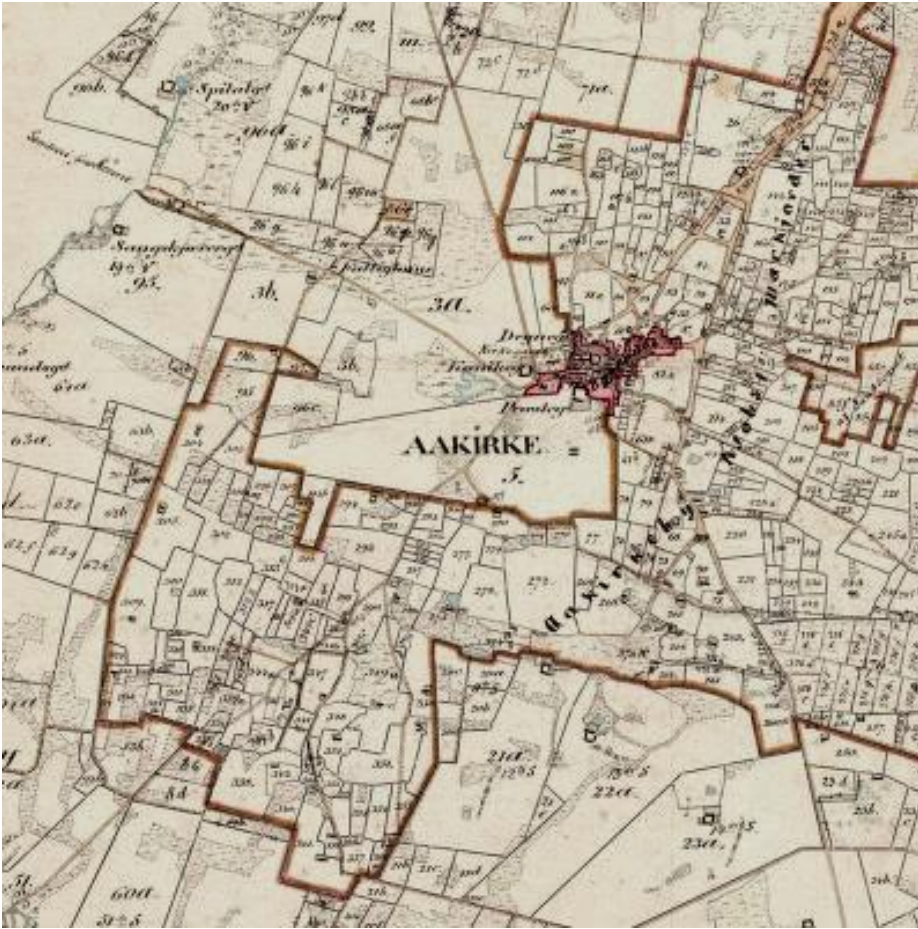
Udsigt fra Klintebakken ved solopgang julemorgen 2000

Aakirkeby Købstad omgivet af Aaker Landsogn

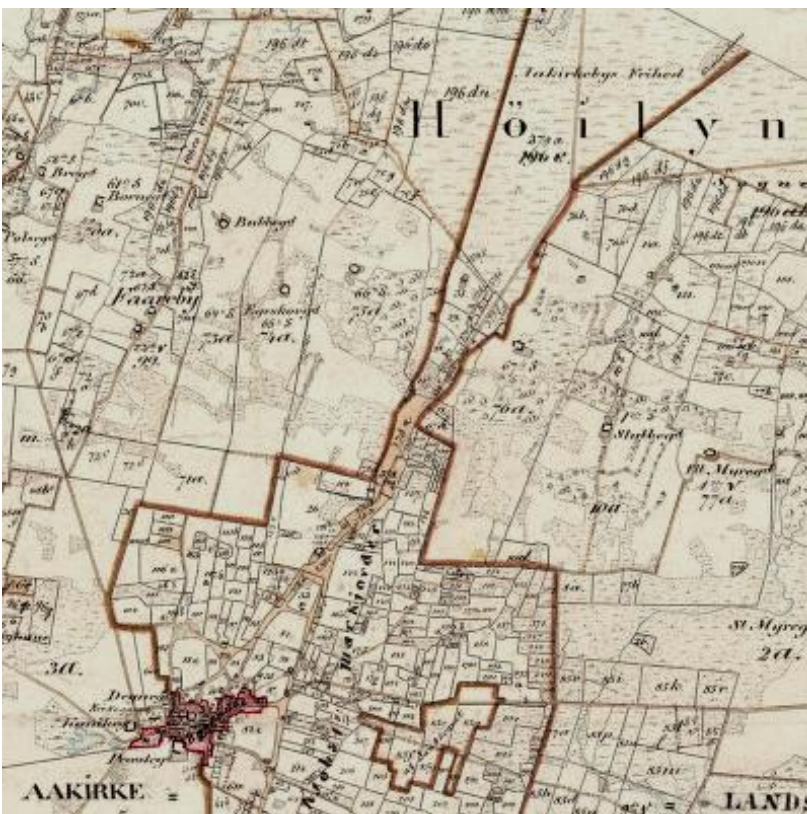
For at kunne spore os ind på den nærmere forhistorie, skal vi lige have placeret købstaden Aakirkeby i landskabet. På vedstående kort fra midt i 1800 tallet kan man fornemme, at byen nærmest er et appendiks til Aaker Landsogns kirke.



Aakirkeby Kjøbstads markjorder ligger nærmest halvmåneformet rundt om kirken fra Strøby i Sydvest over Klintebakken i syd, Smålyngen i Sydøst, de store engdrag med Plusengen i Øst og Nordøst til Højlyngen og Aakirkeby Frihed i Nord. Vel at mærke en halvmåne i tiltagen!



Strøby SV f Aakirkeby



Aakirkebys Frihed N f Aakirkeby

Kigger man nærmere efter, vil man kunne konstatere, at grænsen mellem by og sogn på disse godt nok nyere kort fra 1864 ligger langs de store Aaker-gårdes afgrænsninger, hvorfor det er nærliggende at antage, at der med **Aakirkeby markjorder** er tale om en oprindelig Kongens ejendom, altså et areal, der var vanskeligt at dyrke på grund af den dårlige jordbund og hvor sognets bønder kunne drive deres dyr til fælles afgræsning.

Navne som **Fattiggårdsløngen** i Strøby, **Smålyngen** syd og Øst for Nyby og **Højlyngen** er benævnelser, der fortæller om landskabets karakter i middelalderen.

Tidsmæssigt må arealet have været indlemmet i Aakirkeby købstad inden 1600-tallet, idet alle øens selvejergårde blev registreret i den såkaldte Jordeskatbog i 1616, og fik tillagt gårdsnumre.

Men gårde som Bækkegaard, Gaggegaard, Hadeborg, Knarregaard, Koppesættergaard, Langesgaard, Møllergaard, Rodhuggergaard, Skrivergaard og Smedegaard er alle beboelser indenfor Aakirkeby Købstads enemærker og hvis beboere på den ene eller anden måde har haft et forhold til Aakirke, og derfor ved de lejligheder blevet forevigtet i kirkens dokumenter.

Gaggegård er således nævnt i Aakirkes Kirkebog 1665, 1673 og 1681 samt i Rasmus Ravns Tiendebog i 1754, men herefter er der en larmede tavshed om gården. Den er vel revet ned og fjernet fra jordens overflade.

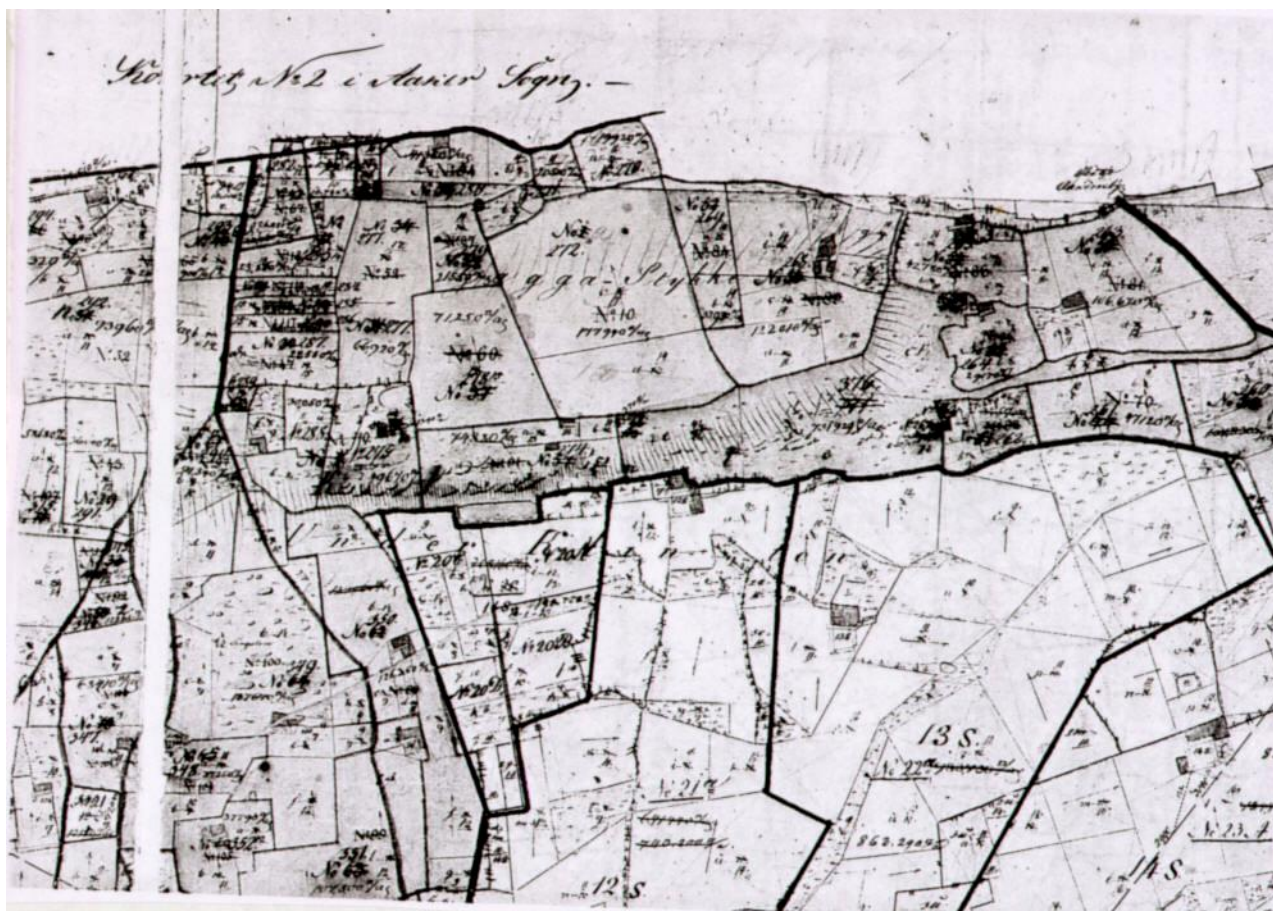
På det samtidige Hammers Kort fra 1646 er der angivet en gård øst for og midt mellem Hadeborg og en mølle ved Bavnet. Måler man afstande og retninger i forhold til nogenlunde stedfaste lokaliteter, som f.eks. Store og Lille Klintebygård, så har denne forsvundne gård ligget lige dér, hvor NaturBornholm i dag er placeret eller tæt derpå!



Den moderne Gaggegård på "kanten af Europa".

1. Gaggastykket.

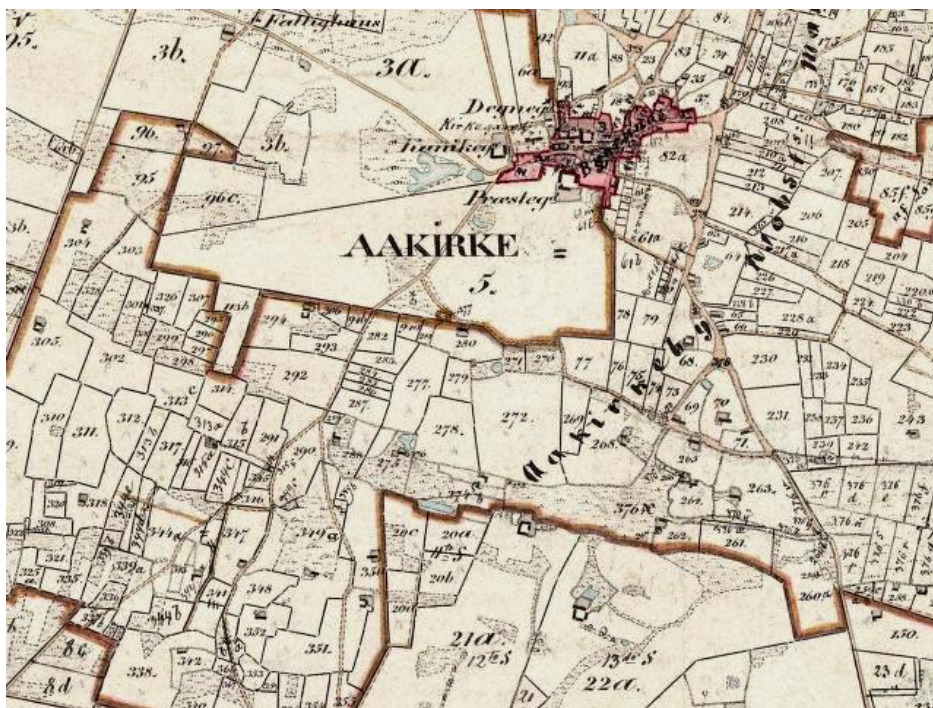
På det første matrikelkort (Matrikelkort 0), der blev tegnet i begyndelsen af 1800-tallet står, at det areal, hvor NaturBornholm i dag er bygget, Matrikel 272, og tilstødende matrikler netop hedder "Gagga-Stykke", beliggende i "Aakirkeby Kjøbstads Markjorder". Dengang tilhørte dette stykke ifølge sogneoptegnelserne Byskriver Dam.



Denne "Gagga" kunne have været:

- Henning Gagge**, Østerlarsdrengen, der af Christian den Tredje den 21. juli 1551 blev sat til at være Jurisdiktsfoged og varetage al kronens rettighed over alt det Bornholm, der ikke hørte under Hammersslot. Han fik det gamle Sankt Jørgens Hospital på Spidlegården til Bolig og underhold, dog mod at hælvten af dets fromme indtægter skulle komme kongen til fromme, og at Gagge af sin egen hælvt der skulle underholde så mange fattige mennesker, som den rige årsindtægt kunne tåle (Zahrtmann 1:133).
- Sivert Jørgensen Gagge**, Søndre Herreds Kaptajn, der boede på den af moderen arvede Myregård, men som i 1645 påførte Bornholm vanære (Zahrtmann 1:256).
- Anders Gagge**, som vi straks skal høre mere om, men som vi i øvrigt ikke har yderligere kendskab til.

Der er gravet efter Gaggagården uden at man kunne finde den!



Inden opførelsen af NaturBornholm blev der af Bornholms Museum foretaget arkæologiske udgravninger på Gaggastykket.

Ved denne lejlighed blev der fundet rester efter menneskelige aktiviteter på stedet langt tilbage i tiden, både fra stenalder, bronzealder og jernalder, men et nyere gårdanlæg var ikke på tale. Området blev af arkæologerne karakteriseret for at være *alt for nedpløjet* til, at der skulle være muligheder for at finde velbevarede huse.

2. Bavnet.



Bavnebakker. Op gennem nyere tid, helt frem til midten af 1800-årene, fungerede bavner som et vigtigt alarmsignal for militsen. Bavnernes placering hang nøje sammen med landskabets form og bebyggelsesmønster. Afstanden mellem bavnerne kunne variere fra et par til op mod en halv snes kilometer. Fra tiden omkring 1750 kendes omkring 30 lokaliteter med bavne. Den øgede bosætning omkring øens midte medførte, at der omkring 1800 var mere end et halvt hundrede bavner på øen.

3. Præstegården.

”Den 27. august 1622 tillod **Willich von Westhofen** som patron for Aakirke, at der kunne købes en gård som præstegård i Aakirkeby, samt at dertil lagdes af Kannikegårdens jord først den hele mark, som lå sønden for kirken og byen så nær som et stykke liggende sønderst i samme mark fra Anders Gaggas kirkesti i øster indtil en liden høj og så langs ned med en fremmed jord, som ligger østen for samme stykke, hvilket er kannikegården tillagt og skal med pæle fra adskilles”.

Matr. 5 i Aaker Sogn har siden 1624 været bolig for præsten i sognekirken, efter at denne tidligere havde boet i Kannikegården.

Præstegården havde et stort jordtillæg, og mange af de nye beboelser i Aakirkeby er bygget på gammel præstejord, men mod syd grænsede præstegårdsjorden, der var en del af Aaker sogns jorder op til Gaggastykket, der tilhørte Aakirke Købstads markjoder.

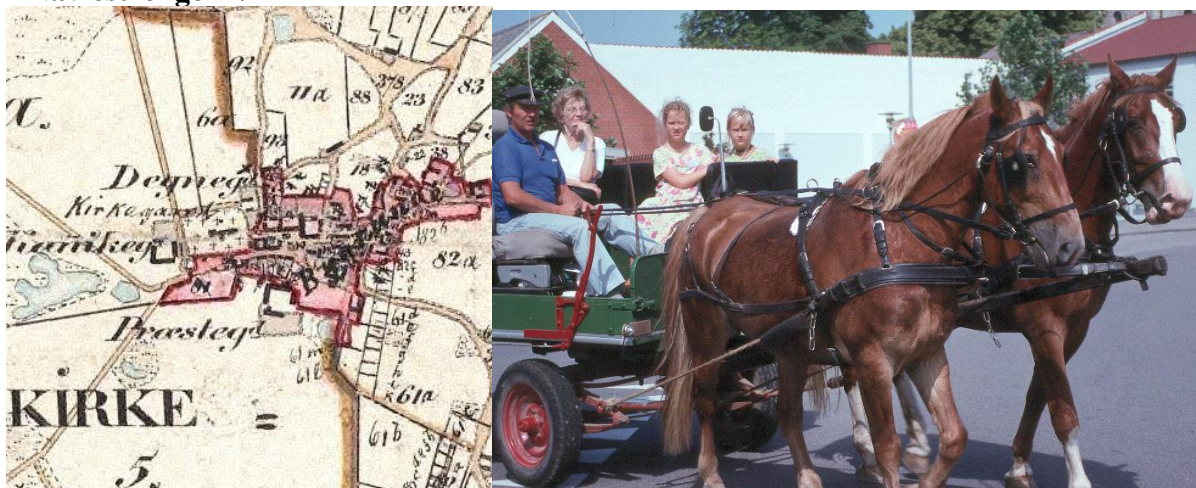


Præstegården ligger i Aaker, beboelsen i Præstevænget i baggrunden er udstykket fra Præstegården, men huset til højre i Smedegade ligger i Aakirkeby



Præstedammen blev også erhvervet til den nye præstegård i 1622, men det kom der en tvist ud af , og handelen blev prøvet af i højesteret.

4. "Navlestrengen".



For at komme fra Præstegården i Aaker sogn til kirken ligeledes i Aaker sogn, skal præsten en tur ind over Aakirkeby Købstads Bygrunde, - "den gamle Smedegård". I gamle dage foregik det velsagtens til hest!

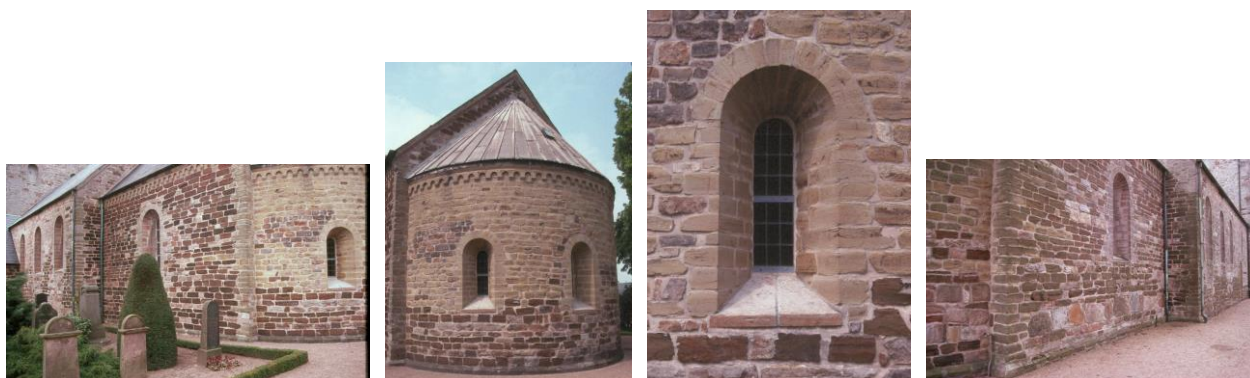


5. **Sct. Jørgens Hospital.** Blev flyttet fra Spidlegården ind til kirken og blev genopført lige oven for det gamle klokketårn i 1684 (Zahrtmann, Bornh.Samlinger1913)



I dag er Sct. Jørgens Hospital en privat beboelse på adressen Storegade 15

6. **Aa Kirke.** I 1874 blev kirken renoveret, bl.a. blev pudset fjernet, og det var muligt at se, hvilke sten, der var benyttet til kirkebyggeriet midt i 1100-tallet.



Apsis og *kor* er som det første antagelig påbegyndt omkring år 1150, måske lidt før.



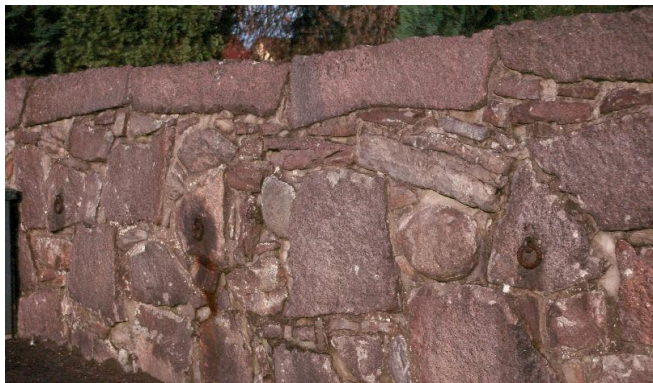
Skibet er påbegyndt samtidig, men først fuldført efter en mindre pause i byggeriet. *Tårnet* er næppe kirkens oprindelige og må antages at have fået sit nuværende udseende efter en større ombygning af kirken. Endelig er *våbenhuset* noget yngre end tårnet, næppe bygget før 1200.

Apsis er næsten udelukkende opført af en lys grønlig sandsten, og i koret er denne stenart anvendt til sokler, hjørner og rundbuefriser. Sandstenen når til tops i skibets østhjørner og ses i soklen frem til langsidernes døre. Kun sporadisk forekommer den vestligst og foroven i skibet og er praktisk talt ikke benyttet i tårnet. Sammen med denne sandsten, der er fuldendt tilhugget i bygningsdetaljerne, optræder den mørkt rustbrune grønne skifer. Den er overalt anvendt i rå tilhugget tilstand i jævne skifter og dominerer i korets murflader og på en nogle få meter lang strækning helt op til taget umiddelbart vest for skibets østhjørner, medens den i skibets langside kun når et par meter op over soklen og tager af vest for døråbningerne.

Murene i resten af skibet og tårnet består langt overvejende af den lyse silurkalk (komstad-kalk), dog i tårnet isprængt partier med rå kløvet kamp (tilhuggede marksten). Også våbenhusets mure er bygget op af kløvet kamp.

Den rektangulære kirkegård afgrænses af et i nyere tid omsat stengærde af kløvede sten, hvis yderside gennemgående er sat i kalksten, medens indersiden nærmest har digekarakter. Mod syd er

gærdet dækket af aflange flade og røde dæksten af en rødlig gnejs, der også forekommer på Klintebakken.



Kløvet gnejs med kilemærker på kirkegårdsgærdet og spor efter kilemærker på Klintebakken

7. **Kirkegården** med Hans Rømers grav, bybrønd og ligkapel af balkasandsten fra Fattiggårdsbruddet i Strøby.



Ligkapel



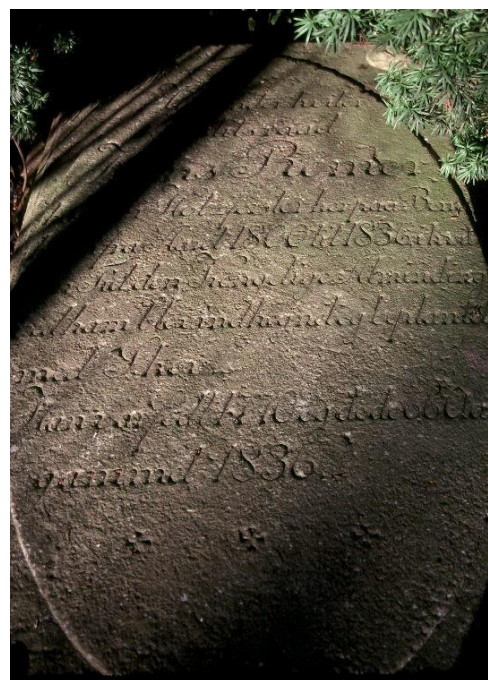
Balkasandsten



Fattiggårdsbruddet i Strøby



Bybrønd



Rømers gravsten

8. Skolen.

1743 fik Aakirkeby sin første skole, der blev rejst op ad kirkegårdsmuren syd for Degnegården. Skolen lå i Aakirkeby byjorder, men var fælles for Aaker og Aakirkeby, dog kun for sogneboerne, hvis der var plads.



I 1847 blev der indrettet skoleværelser i degnegården, og i 1876 blev skolen afhændet, og hurtigt blev der indrettet et bageri i bygningerne (nu Arthur).

I 1908 var degneskolen (kirkeskolen) blevet for lille og i 1910 opførtes en ny kirkeskole i Ravnsbanevej (Kommunekontoret).

9. Degnegården.

Matrikel 6a Nord for kirken, en anden lod 6b findes ved Limensgade tæt på Sdr.Landevej.

Rasmus Pedersen Ravn, 1602-1677.

Født i København, 1627: kom til Nexø som rektor for byens skole, og 1632 til Rønne som rektor for Rønne Latinskole. 1654 sogneegn ved Aakirke. Sin fritid brugte han til nøje iagttagelse af de særegne forhold i Bornholms natur og i folkets skikke samt til flittig indsamling af landets historiske tildragelser. Han søgte 1672 kongen om at få sin Boringholms Krønike trykt, men fik afslag, og den blev først trykt i 1926 (Dansk Biografisk Leksikon side 289).

Matrikulering i Aaker sogn:

Matr. 1: Proprietærgården Valensgård, Matrikel 2: Proprietærgården Store Myregård, Matrikel 3: Kannikegården, Matrikel 4: ukendt, ligger i Pedersker sogn, Matr. 5: Præstegård,

Matr. 6: Degnegård, Matr. 7: ukendt, ligger i Pedersker sogn, Matr. 8: kirkens jorder, f.eks. i Strøby og Ugleenge, Matr. 9: en lille lod ved Bygaden, Matr. 10: 1. Slg. Stobbegård, o.s.v. til Matr. 76: 67. Slg. Østre Ellesgård



Matr. 10a Stobbegård og 76 a Østre Ellesgård



Matr. 8c og 8d i Strøby lige syd for Byjorderne

Nummerering af selvejergårde.

Kort skal det bemærkes, at selvejergårdene i sognet i 1616 blev nummereret på den måde, at man kaldte den gård, der lå til højre for solen ved solopgang set fra kirketårnet ved sommarsolhverv for gård nr. 1 og herefter fik de fortløbende numre rundt i sognet efter solens gang, således, at nabogården umiddelbart vest for Stobbegård fik det sidste selvejergårdsnummer 67!

10. Kanikegården.

25.19.1895 nedbrændte den gamle Kannikegård til grunden, og hele gårdens besætning gik til: 40 kreaturer, 8 heste, 20-30 svin, samt fjerkræ. Da gården skulle genopføres blev den flyttet længere ud på landet, og byen kunne udvides ind i Aaker landsogn.



"Kannikegård" lå lige V f kirken



I dag ligger Kannikegård ved indkørslen til Aakirkeby



Den sidste rest af det store engareal – Kanikegårdsdammen bag Superbrugsens P-plads.

11. **Hans Rømersvej.**

Den direkte vej mod Almindingen fra Aakirkeby, opkaldt efter Almindingens første rigtige skovrider Hans Rømer, der var skovrider 1800-1836.

12. **Kannikestræde.**

Et minde om Kannikegårdens tidligere placering.

13. **Møllevej.**

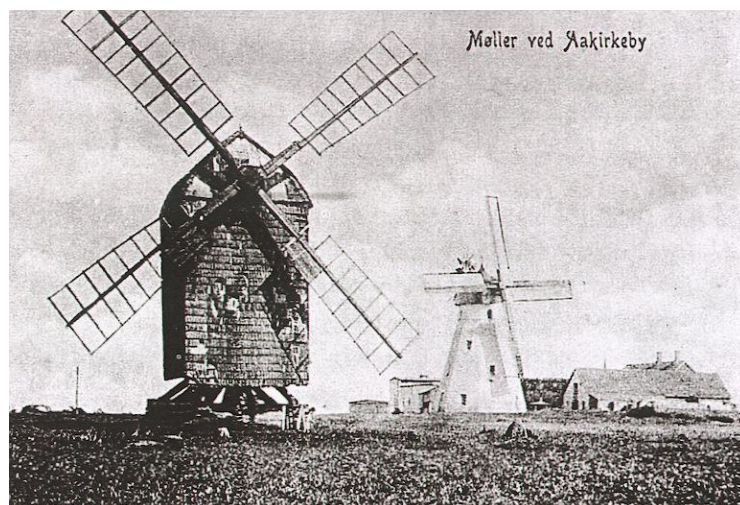
Vejen med alle møllerne.

14. **Kirkegården.**

1906 anlagt på Præstegårdens jorder og udvidet i 1931.

15. **Møller på Bavnet.**

Kort og prospektkort viser, at der har været tre forskellige Stubmøller ved Bavnet. 1 ved nuværende kirkegårdsdige, 1 ved vejen og 1 ved nuværende Valsemøllen (Søndre Mølle).



16. **Helleristningsstenen.** På oversiden af en klippeblok (2,8 X 2,6 meter) findes 30-32 skålgruber. På Præstegårdens grund, matr. 5. (Glob:Helleristninger i Danmark, side 265).



I dag ligger fortidens helligdom skjult i et lille anlæg ved Elmevejs udløb i Bavnet.

17. **Oldtidsvejen.** (Hammers kort).

”Af vigtighed for forståelsen af den historiske betydning Klinten (Klintebakken) efterhånden fik som kulturhistorisk centrum for Sydlandet, er det at erindre, hvorledes skoven end var sammensat, var den ingensinde helt lukket, idet selve klippen bevirkede lysninger.

Det åbne land i skoven på det fritliggende plateau har tidligt tiltrukket oldfolket og dets kvæghold, hvorved lysningerne yderligere udvidedes indtil Plateauet var ryddet for skov og kom til at ligge synligt på lang afstand over sydlandets enge og skove.

Helleristningerne på Baunet, der næppe kan være yngre end Bronzealderen, giver mindstemålet for det tidsrum, i hvilket mennesket har holdt til her. Endnu findes der stier og veje bevarede, som må være af stor ælde og som kun delvis benyttes af nutidens gennemgående trafik.

Ved Bjelkesten, hvor engen er smallest, fører et gammelt vejspor ind over plateauet og videre vestpå lige opad Helleristningsklippen og fortaber sig derefter i markerne længere vestpå indtil den igen genfindes i et vadested i Læsåen nord for Store Gusegård.

Fra Helleristningsstenen fører en anden vej sydpå over Klinten lidt øst for den nuværende vej. Den ses endnu at slynge sig ned mellem klipperne syd for Hadeborg, hvor den ved Klintens fod fortaber sig på sandstenshellerne i Fattiggårdslyngen” (Paul Gelting, 1941 i ”Peter Thorsen 8. juli 1942”).

18. Hadeborg

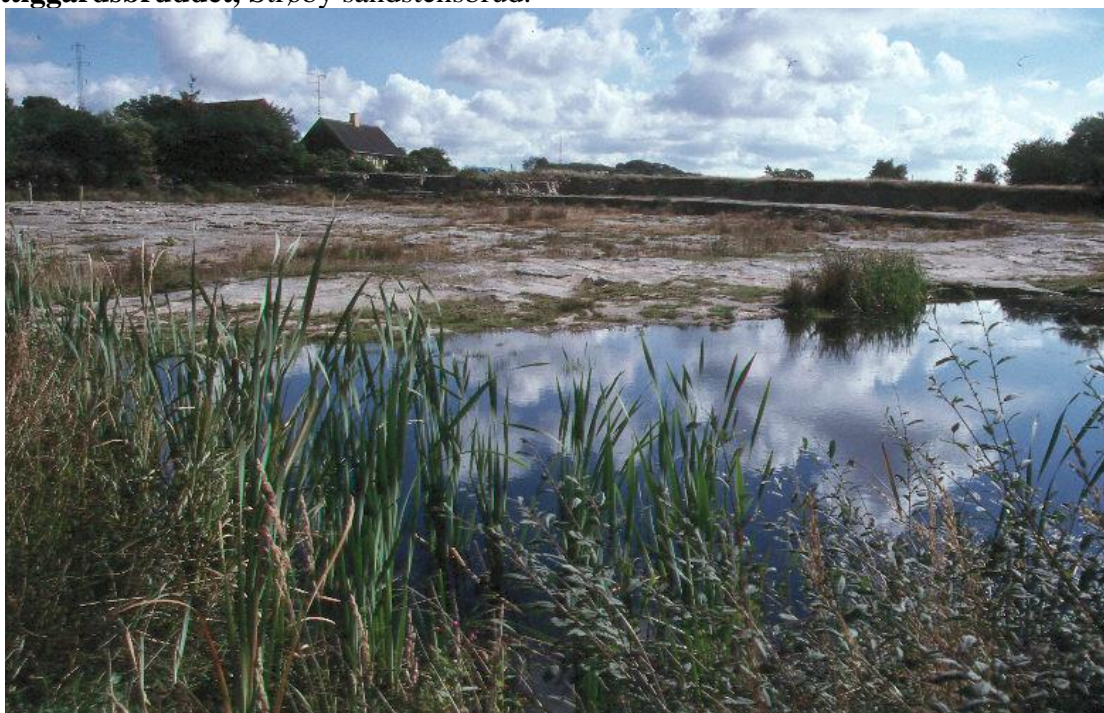
Gammel landevejskro, hvor man kunne hvile sig, efter strabadserne på turen op over Klinten.



19. Fattiggården. Strøbyhus

Strøbyhus blev i 1869 købt og indrettet til fattiggård for sognets subsistensløse.

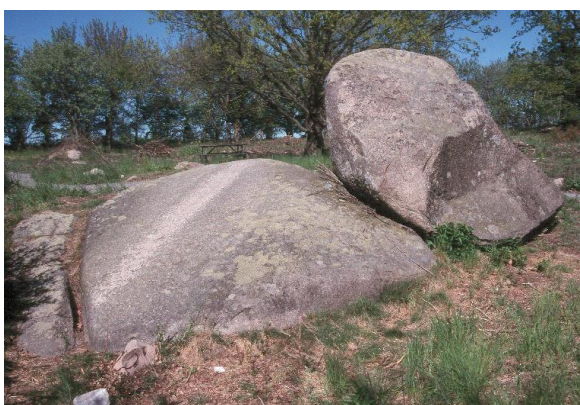
20. Fattiggårdsbruddet, Strøby sandstensbrud.



21. **Forkastningen** i den Fennoskandiske randzone



22. **Skrêbana** med Hanen/Kyllingehønen midt ude på Klintebakken.



23. Sogneskillet



Det markerede sogneskel på kortet



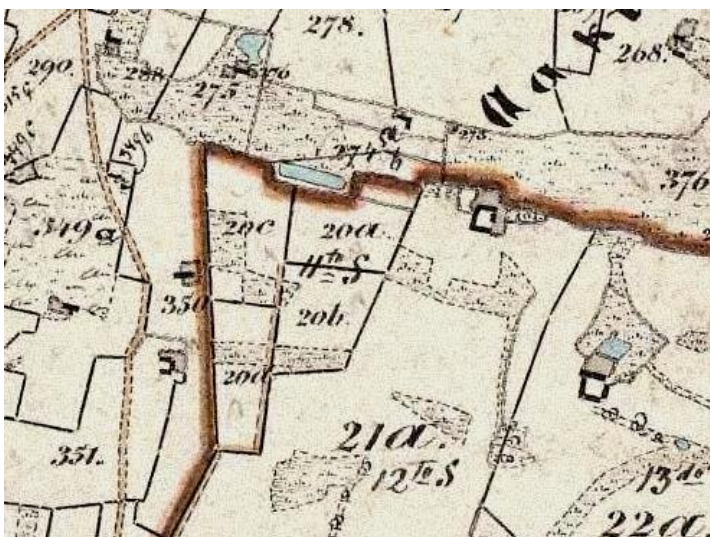
Og det udvaskede skel i dag på kanten af den grønne mark

24. 11. Selvejrgård Gorrissgård/Grunissgård/Kyllingegård/Under Klint .

I 1625 var Gregorius Mortensen ejer af gården, men 1626 meddeltes det om ham, at *"han må så godt som betle"*.

I 1646 lå gården øde uden navngiven ejer, men i 1649 overtog Stadskaptajn og Borgmester Christen Gregersen gårdens jorder og efter ham hans to sønner Knud Christensen og Gregers Christensen.

Sidst i 1700 tallet er gården udstykket i 7 lodder, men ifølge Salchow i 1813, fandtes der endnu bygninger på hovedlodden **matr. 20a**.



11. Selvejrgård, Gurrissgård

- 1598 Overtaget af Anders Henrichsen,
- 1610 Overtaget af Peter Nielsen
- 1626 Overtaget af Svend Hansen
- 1620 Overtaget af Svend Hansen (1626: "Maa saa godt som betle", senere armod og 'øde')
- 1639 Overtaget af Jep Mortensen (1642 øde fæst)
- 1646 Øde uden navngiven besidder
- 1649 Overtaget af Christen Gregersen (Borgmester) søn af Gregers Mortensen og Christine Petersdatter og født på gården
- 1653 Gården ligger øde
- 1667 Gregorius Mortensen
Niels Mogensen
- 1685 Gården øde
- 1687 Overtaget af Knud Christensen, (søn af Borgmester O Christensen og Bertha Catharina Haagensdatter
- 1696 Gården øde og hjemfalden
- 1719 Overtaget af Gregers Christensen
- 1737 Overtaget af Jens Larsen (Kongsfæst)
- 1740 Overtaget af Morten Hansen (Kongsfæst)

Overtaget af Anthoni Müller (Landsdommer og ejer af Spidlegård i Aaker)

1763 Beboet af Jens Hansen Hjorth (Skøde 200 sld.)

Gorrissgården var i 1860'erne nedlagt og lå hen som stæl, men bygningerne skulle have ligget på hovedmatriklen 20a!

25. Egela-fejden ved Egela-gjærdet.

Omkring 1. august 1535 førte Landsdommer Hans Jensen den væbnede bornholmske bondestyrke frem til kamp mod den lybske Berent Knops krigsvante landsknægte ved Egele eller Egelegjerde, et egekrat knap en halv kilometer syd for Aaker Klint ved Store Klintgård.

Side om side med djerne bondemænd som Peder Andersen, Jens og Peder Nielsen gik mange frimænd frem mod lybækkerne, som tog en blodig sejr over dem.

Berent Knop lod de faldne nedgrave som oprørere på selve valpladsen og føreren Hans Jensen blev fangen og halshuggen (Zahrtmann 1:118-119)



Egele med Egelegjerdet på skellet mellem 12. og 13. selvejergård,
Lille og Store Klintgård

26. Sdr. Byskov (anlagt 1878) på Matr. 376 A



27. Matr. 273: Peder Lous enke (hus og have på 370 kvadratalen i 1816!



I dag ligger tomten i det NV.lige hjørne i Byskoven

28. Matr. 274: Ane Cathrine Andersdatter boede her i 1816, i dag er arealet udlagt som NaturBornholms overdrev, en tør græsmark, der ikke skal gødes med en smuk udsigt.



29. **Gaggagården**, vi er nu nået tilbage til NaturBornholm, men hvor lå gården egentlig henne?



Hammers kort fra 1746 med **Gaggagården** midt inde på marken lige nord for 12. Selvejergård.